

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 331.5

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-2-1>

Дорогань-Писаренко Л.О.
*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії*

Дорошенко А.П.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії*

Скубій В.О.
*аспірант кафедри економічної теорії та економічних досліджень
Полтавської державної аграрної академії*

Dorogan-Pysarenko Liudmyla
*Candidate of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of Economic theory and economic research,
Poltava State Agrarian Academy*

Doroshenko Andrii
*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic theory and economic research,
Poltava State Agrarian Academy*

Skubii Vladislav
*Graduate student of the Department of Economic theory and economic research,
Poltava State Agrarian Academy*

БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

UNEMPLOYMENT IN UKRAINE: THE ESSENCE AND THE BASIC TRENDS

АНОТАЦІЯ

Визначені основні тенденції вітчизняної економічної системи останніх років та наголошено на базових проблемах її розвитку. Визначено важливість дослідження та оцінки рівня безробіття і динаміки його зміни. Визначено основні напрями та тенденції дослідження безробіття та пов'язаних із ним явищ вітчизняними та зарубіжними науковцями. Досліджено сучасні підходи щодо категорії «безробіття» з урахуванням як соціальних, так і економічних наслідків його прояву. Зазначено принципи та методіку оцінки рівня безробіття залежно від наявної вихідної інформації. Визначено види безробіття, що наводить сучасна економічна література (фрикційне, інституційне, циклічне, структурне, приховане) та надана ґрунтова характеристика впливу на вітчизняну економіку найбільш важливих із них. Визначено можливість боротьби з означеними видами безробіття та зниження їхнього рівня і впливу. Деталізовано особливості природного безробіття, його основні складники та взаємозв'язок між ним та фактичним показником безробіття. Визначено причини та особливості сучасного безробіття в Україні. Проаналізована тенденція зміни рівня безробіття в Україні протягом останніх двадцяти років. Охарактеризовано емпірично визначений взаємозв'язок між безробіттям, інфляцією та динамікою внутрішнього валового продукту, визначено наявність складностей з можливістю його фактичного кількісного розрахунку. Наголошено на актуальності зазначеної проблеми та визначено необхідність подальшого пошуку механізмів зниження як самого рівня безробіття, так і його негативних наслідків для економіки.

Ключові слова: безробіття, економіка, зайнятість, зростання, інфляція.

АННОТАЦІЯ

Определены основные тенденции отечественной экономической системы последних лет и сделан акцент на базовых проблемах ее развития. Определена важность исследования оценки уровня безработицы и динамики его изменения. Определены основные направления и тенденции исследования безработицы и связанных с ним явлений отечественными и зарубежными учеными. Исследованы современные подходы к категории «безработица» с учетом как социальных, так и экономических последствий ее проявления. Указаны принципы и методика оценки уровня безработицы в зависимости от имеющейся исходной информации. Определены виды безработицы, которые приводит современная экономическая литература (фрикционная, институциональная, циклическая, структурная, скрытая) и дана обстоятельная характеристика влияния на отечественную экономику наиболее важных из них. Определена возможность борьбы с обозначенными видами безработицы и снижения их уровня и влияния. Детализированы особенности естественной безработицы, ее основные составляющие и взаимосвязь между ею и фактическим показателем безработицы. Определены причины и особенности современной безработицы в Украине. Проанализирована тенденция изменения уровня безработицы в Украине в течение последних двадцати лет. Охарактеризована эмпирически определенная взаимосвязь между безработицей, инфляцией и динамикой внутреннего валового продукта, определено наличие сложностей с возможностью его фактического количественного расчета. Отмечена актуальность указанной проблемы и определена необходимость дальнейшего поиска механизмов снижения как

самого уровня безработицы, так и ее негативных последствий для экономики.

Ключевые слова: безработица, экономика, занятость, рост, инфляция.

ANNOTATION

The article defines the main trends of Ukrainian economic system in recent years and emphasizes the basic problems of its development. The importance and necessity of research and evaluation of the unemployment rate and the dynamics of its change are outlined. The main ways and tendencies of studying unemployment, related phenomena and problems in domestic and foreign sciences are identified. Contemporary approaches to the category of «unemployment» have been investigated, taking into account both the social and economic consequences of its manifestation. The principles and methodology of estimating the unemployment rate depending on the available background information are outlined. The importance of determining the unemployment rate taking into account the size of the economically active population of the country is emphasized. The types of unemployment that are mentioned in contemporary economic literature (frictional, institutional, cyclical, structural, latent) have been determined. A thorough characteristic of their impact on the domestic economy in contemporary conditions is given. Possibilities of combating certain types of unemployment and reducing their level and impact have been determined. There is a correlation between the world economic trends and the dynamics of the domestic labor market. The features of natural unemployment, its main components and the relationship between it and the actual unemployment rate are detailed. The causes and features of modern unemployment in Ukraine are determined. The tendency of change of the unemployment rate in Ukraine during the last twenty years is analyzed. Some patterns of changes in unemployment, which are related to periodic crisis phenomena occurring in the domestic economy, have been identified. The empirically determined relationship between unemployment, inflation and the dynamics of the gross domestic product (potential lag) is characterized, and there are difficulties with its actual quantitative calculation. The need to maintain the optimum correlation between unemployment and inflation is emphasized. It has interrelated values and a significant impact on economic stability in the country. The urgency of the aforementioned problem was emphasized and the need for further search for mechanisms to reduce both the level of unemployment and its negative consequences for the economy was determined.

Key words: unemployment, economy, employment, growth, inflation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вітчизняна економіка протягом відносно нетривалого періоду свого становлення зіштовхується з викликами, що гальмують, а подекуди навіть і знищують результати економічного зростання. Важливим елементом таких викликів є безробіття та пов'язані з ним проблеми. Безробіття посилює рівень соціальної напруги, знижує соціальний захист та соціальні гарантії, підриває довіру з боку населення до успіху економіки. Тривале безробіття практично руйнує навички працівника та майже унеможливує його наступне залучення до трудових відносин (принаймні на посадах, що вимагають відповідних рівнів кваліфікації). Значна частина економічно активного населення у разі безробіття та відсутності реальних перспектив працевлаштуватися (на прийнятних для неї умовах) в межах вітчизняної економічної системи починає шукати «трудового щастя» за кордоном, що не лише

викликає відтік трудових ресурсів, а й може призвести до виникнення їх дефіциту у разі виникнення зростаючої потреби. Таким чином, правильна оцінка причин та наслідків безробіття дасть змогу вживати більш ефективних заходів для підтримки економічної вітчизняної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питаннями, що пов'язані як із самим явищем безробіття, так і з його наслідками для економічних систем, займалися численні як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці та науковці, такі як А. Бабаскін, П. Василенко, В. Венедиктов, Л. Гальків, С. Дріжчана, С. Іванов, Г. Кондратьєв, Д. Богиня, П. Макаренко, А. Оукен, Жан Батіст Сей та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. Значний рівень актуальності та важливості цього питання вимагає подальшого пошуку механізмів як правильної оцінки рівня безробіття, так і подолання негативних наслідків такого явища.

Формулювання цілей статті. Завданням проведеного дослідження є оцінка наявних підходів щодо змісту та класифікації безробіття в Україні та світі, виявлення тих видів безробіття, що мають найбільш інтенсивний вплив на вітчизняну економіку, оцінка сучасного стану безробіття та визначення перспективних шляхів подолання цього негативного явища з урахуванням як фактичного стану, так перспектив подальшого зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Тривалий економічний спад вітчизняної економіки та відносно нестійке зростання останніх років зумовили досить високий рівень безробіття нашої країни. Рівень сучасного розвитку економіки, низькі обсяги власного виробництва, стагнація в частині галузей – ось ті фактори, що визначають неспроможність вітчизняної економічної системи забезпечити достатні обсяги робочих місць та високий рівень зайнятості населення.

Розглянемо економічний зміст та сутність категорії «безробіття». Згідно зі статтею 1 Закону України «Про зайнятість населення», безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [1]. Відповідно до такого визначення категорію безробітних становлять особи, що з незалежних від них причин не мають змоги знайти роботу (реалізувати право на працю) та, як наслідок, забезпечити своє існування за рахунок відповідного доходу (заробітної плати).

Згідно визначення Міжнародної організації праці (МОП), безробіття – це складне соціально-економічне явище, при якому частина еко-

номічно активного населення не має роботи й заробітку [2]. Таке трактування, на нашу думку, є дещо точнішим, оскільки виділяє ще декілька важливих сторін такого явища.

По-перше, уточнюється соціальний аспект явища, оскільки стан безробіття не лише знижує економічну активність, але одночасно і породжує соціальну напруженість та нестабільність. У безробітних знижується рівень соціального захисту, а тривале безробіття знижує і рівень соціалізації людини.

По-друге, таке визначення відносить до безробітних лише тих, хто є економічно активним, але при цьому не має роботи та заробітку. Таким чином, частина працездатного населення, яке не формує економічну активність (не працює, не перебуває у пошуку роботи чи не має бажання працювати) і не має роботи, до категорії безробітних не належить. Частина населення, що могло би працювати, але добровільно відмовляється від такої діяльності (так зване добровільне безробіття), не відноситься до безробітних згідно з вищезазначеним визначенням.

Безробіття – це стан ринку робочої сили за умов, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї. Безробіття – ситуація тимчасової незайнятості частини працездатного населення. У абсолютному вираженні вона характеризується чисельністю працездатного населення, що не має роботи і знаходиться в стані її пошуку [3].

Відповідно до вищенаведених визначень, рівень безробіття може бути визначений як відсоткове відношення чисельності безробітного населення або до загального обсягу працездатного населення, або до чисельності лише економічно активного населення країни.

Сучасна економічна література наводить досить багато видів безробіття, що в загальному вигляді відрізняються як причинами, що їх викликали, так і подальшим впливом на економіку та суспільство. Наведемо ті, що, на нашу думку, мають найбільш істотні прояви в нашій економічній системі.

Фрикційне безробіття – характеризується природним рухом населення (зміна місця проживання, завершення періоду навчання, пошук нового робочого місця), в процесі якого воно на певний період часу (зазвичай нетривалий) набуває статусу безробітного. Ситуація з сучасним фрикційним безробіттям в Україні здебільшого пов'язана з процесом переміщення робочої сили з сільських територій в міста у пошуках місця працевлаштування, де ринок праці є більш широким, а також процесом пошуку місця працевлаштування після закінчення закладів освіти. Як вказує наукова література, такий вид безробіття не має однозначно негативного впливу на економіку, оскільки таке безробіття не триває довго, а отже, працівник не втрачає своїх навичок та кваліфікації і може в будь-який момент часу приступати до виконання свої посадових обов'язків. При цьому слід відмітити, що наявність такого безробіття підвищує рівень кон-

куренції на ринку праці, а отже, і саму якість робочої сили.

Інституційне безробіття – виникає внаслідок державного (інституційного) втручання в ринкову економіку, що призводить до порушення рівноваги на ринку праці. Таке інституційне втручання насамперед пов'язане із впливом на рівень мінімальної заробітної плати як із боку держави, так і з боку професійних спілок. Штучне (ручне, примусове) підвищення рівня мінімальної заробітної плати приводить до підвищення для роботодавця ціни одного із факторів виробництва (робоча сила), а відповідно, до закону попиту, за зростання ціни попит зменшується, що у разі з робочою силою призводить до зростання безробіття. Насправді слід зазначити, що у сучасних умовах вітчизняної економіки фактичний інституційний вплив на зростання безробіття майже не відчутний, оскільки реальні заробітні плати зазвичай вищі декларованих мінімальних рівнів (окрім бюджетної сфери), що пов'язано зі значною тінізацією ринку праці та поширення явища «заробітна плата в конвертах», а тому процес директивного їх підвищення здебільшого приводить лише до часткової детінізації ринку праці без істотного та прямого впливу на фактичний рівень безробіття. Підтвердження вищезазначеному можна було спостерігати під час істотного зростання мінімальної заробітної плати в 2017 році (зростання 101,7%, або більш ніж у два рази). Одночасно рівень безробіття при цьому у 2017 році щодо рівня 2016 року залишився майже незмінним (збільшився на 0,2 в.п. до рівня 9,9%)

Структурне безробіття – виникає внаслідок структурної перебудови економіки, коли в результаті певних перетворень окремі галузі знижують рівень економічної активності, а працівники, що були в них задіяні, поповнюють лави безробітних. У нашій країні цей процес набув істотних негативних проявів, оскільки працівники, звільнені з таких галузей (добувна промисловість, машинобудування, авіабудування, важка промисловість), не змогли влаштуватися в інших (не виникли нові виробництва або нові види діяльності не потребували робочої сили такої кваліфікації). Відповідно, такі безробітні або поповнили ринок тіньової зайнятості (переважно низькокваліфіковані посади), або подалися у пошуках кращої долі за кордон.

Циклічне безробіття – породжується економічними циклами, а зміна періодів піднесення та спаду економічної активності суб'єктів господарювання та економіки загалом супроводжується відповідною зміною потреби в робочій силі, а отже, і рівнем безробіття. В умовах сучасної глобалізації та взаємопов'язаності національних економік на міжнародному рівні будь-яка зміна економічної активності в країнах – торговельних партнерах призводить до зміни внутрішньої економічної активності та чисельності безробітних. Світові кризи 2008 року та криза 2020 року дає змогу чітко

побачити взаємозалежності національних економік на світовому рівні.

Приховане безробіття – характеризує стан, за якого особа перебуває у фактичних трудових відносинах, але при цьому може працювати на неповну ставку, не задоволена своїм місцем роботи, перебуває в пошуках нового місця роботи та має високий рівень ймовірності втрати роботи в найближчій перспективі. У нашій країні елементом прихованого безробіття також виступає явище перебування працівника у відпустках без збереження заробітної плати, що приводить до відсутності у нього доходів для забезпечення власного життя. У період активних карантинних заходів березня-квітня 2020 року такий вид безробіття набув більшого поширення та актуальності.

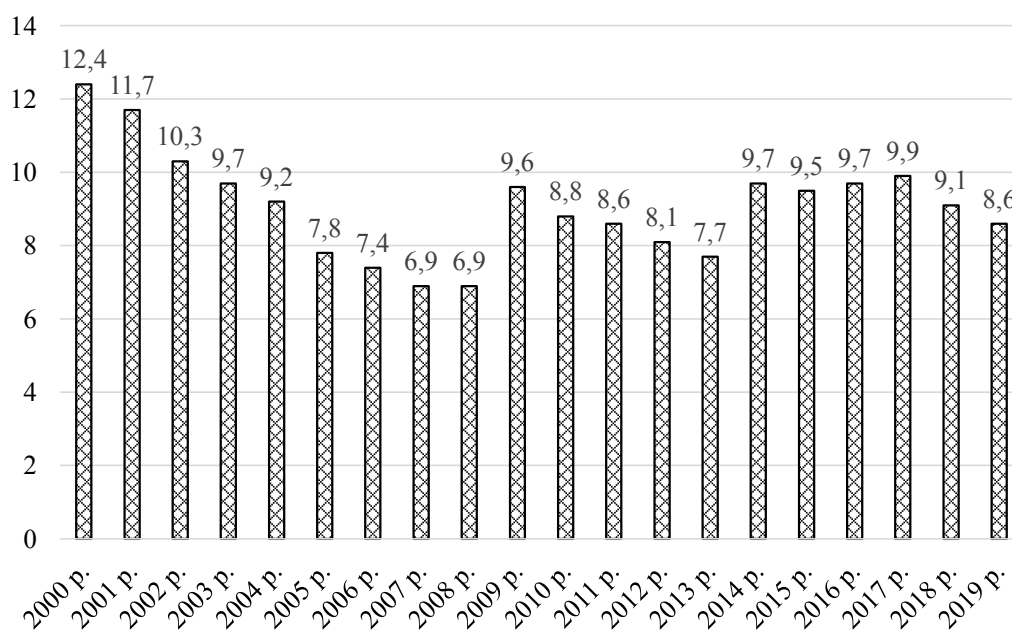
Рівень безробіття в Україні за 2000–2019 роки ілюструє рис. 1.

Відповідно до наведених даних можна спостерігати, що протягом 2000–2008 років відбувається поступове зниження рівня безробіття в країні з 12,4% у 2000 році до 6,9% у 2008 році. Глобальна фінансово-економічна криза 2008 року призвела до економічного спаду у вітчизняній економіці та зниження загального рівня ділової активності. Відповідно, у 2009 році можна спостерігати стрімке зростання безробіття до рівня 9,6% та подальше поступове зниження цього показника до 7,7% у 2013 році. Події 2014 року та пов'язані з ними військові дії і втрата частини економічного потенціалу країни знову призводять до зростання рівня безробіття до 9,7% з незначним його коливанням протягом наступних чотирьох років. Починаючи з 2018 року рівень безробіття знижується, станом на 2019 рік він становив 8,6%. Одночасно слід відмітити, що економічна ситу-

ація як на світовому рівні, так і межах нашої країни початку 2020 року вказує високий рівень ймовірності зниження загальної економічної активності суб'єктів господарювання вітчизняної економіки, а отже, і зростання безробіття у 2020 році (як офіційного, так і прихованого).

Важливим показником рівня безробіття є природний рівень безробіття – характеризує рівень безробіття, за якого економіка ефективно зростає та спостерігаються низькі показники інфляції. Природний показник безробіття базується на явищі неможливості абсолютного зниження (природності) певних видів безробіття. Більшість літературних джерел відносять до природного показника два види безробіття: фрикційне та інституційне. Неможливість повного подолання кожного з них зумовлюється такими умовами: основою фрикційного безробіття є право громадян як на вільне переміщення (зміна місця проживання), так і на вільний вибір видів та місця трудової діяльності, що автоматично приводить до виникнення періодів часу (зазвичай нетривалих), коли людина перебуває у статусі безробітного; існування інституційного безробіття породжується (за великим рахунком) самим фактом існування держави та відповідних її органів, які в межах своїх повноважень та компетентностей здійснюють вплив у тому числі і на ринок праці, що приводить до утворення певного рівня безробіття. Вважається, що коли фактичний рівень безробіття наближається до природного, то за таких умов економіка не зазнає негативних втрат від безробіття та здатна демонструвати ефективне зростання.

Вплив фактичного рівня безробіття на економіку характеризує Закон Оукена: емпірично встановлена зворотна залежність між рівнем

Рівень безробіття в Україні за 2000–2019 роки, %

Джерело: [4]

безробіття й обсягом виробленого ВВП в країні, кількісне значення якої коливається в межах від 2% до 3% [3]. Таким чином, вважається, що кожен відсоток перевищення фактичного безробіття над природним приводить до відставання (втрати) фактичного валового внутрішнього продукту на 2 (3)%. Насправді слід зазначити що такий взаємозв'язок є суто емпіричним, а в реальних економічних системах цей вплив може мати зовсім інші значення (враховуючи тіньову економіку та інші важливі чинники). Одночасно неможливість фактичної оцінки показника природного рівня безробіття для багатьох економік унеможлиблює практичне використання означеного закону.

Важливе значення має взаємозв'язок між показниками безробіття та інфляції, оскільки вважається, що в умовах високого рівня безробіття інфляція залишається на низькому рівні. Така взаємозалежність зумовлюється твердженням, що в умовах недостатніх доходів населення (низький рівень зайнятості) знижується і попит та товарних ринках (населення не має змогу придбавати бажану продукцію). Відповідне зниження попиту приводить до відповідного впливу на ціни. Відповідно до вищенаведеного можна зробити висновок, що держава повинна вибирати оптимальне співвідношення між бажаним рівнем інфляції та прийнятним рівнем безробіття.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Відповідно до вищезазначеного слід сказати, що сучасна економічна література наводить досить багато трактувань як поняття безробіття, так і підходів до його видів. При цьому слід відмітити, що в реальній економічній системі не всі вони мають прояви та впливають на її динаміку. Головним недоліком виділення видів безробіття є певна складність (або і взагалі неможливість) їх кількісної оцінки, а отже, і визначення реального фактичного впливу на економічну систему. Тому, говорячи про загальне безробіття, радше за все треба просто виокремлювати ті складники (особливості економіки), що його визначають. Одночасне чітке усвідомлення негативних боків такого явища дасть змогу здійснювати чіткіше прогнозування економічної динаміки та формування комплексу заходів щодо забезпечення її позитивної зміни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Верховна Рада України*. Дата оновлення:

- 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення: 15.03.2020).
2. Бабаскін А.Ю. Безробітні. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А – Г. 672 с. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F> (дата звернення: 14.03.2020).
3. Небава М.І. Теорія макроекономіки : навч. посібник. Київ : ВД «Слово», 2005. 536 с.
4. Рівень безробіття в Україні. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/unemploy/> (дата звернення: 16.03.2020).
5. Федоришина Л.М. Безробіття в Україні: актуальні проблеми і шляхи вирішення. *Сталий розвиток економіки*, 2015. № 4(29). С. 103–108.
6. Полуяктова О.В. Проблеми безробіття в Україні. *Економіка і суспільство*, 2016. № 2. С. 31–35. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/6.pdf (дата звернення: 10.03.2020).
7. Талавіра Є.В., Нагорнюк А.С. Аналіз рівня безробіття в контексті фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7610> (дата звернення: 10.03.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.92

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012) The Law of Ukraine "On employment of the population". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (accessed 15 March 2020).
2. Babaskin, A. Yu. (1998) Bezrobitni. Yurydychna entsyklopediia [Unemployed. Legal Encyclopedia], vol. 1, Ukrain'ska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, Kyiv, Ukraine. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D1%82%D1%8F> (accessed 14 March 2020).
3. Nebava M.I. (2005) Teoriia makroekonomiky: navch. posibnyk [Macroeconomics theory: tutorial], Kyiv, Ukraine.
4. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine (2019) "Unemployment in Ukraine". Available at: <https://index.minfin.com.ua/labour/unemploy/> (accessed 16 March 2020).
5. Fedoryshyna, L.M. (2015) "Unemployment in Ukraine: Current Issues and Solutions", *Stalij rozvytok ekonomiky*, no. 4(29), pp. 103–108.
6. Poluiaktova O.V. (2016) "Problems of unemployment in Ukraine", *Ekonomika i suspil'stvo*, [Online], no. 2, pp. 31–35. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/6.pdf (accessed 10 March 2020).
7. Talavira E. and Nagornyuk A. (2020) "Analysis of the unemployment level in the context of the state financial security". *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7610> (accessed 10 March 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.92